

T.C.RƏSULOV, Ç.C.HACIYEV

KƏND TƏSƏRRUFATI ÜÇÜN ÇAY VADİSİNDƏ YERLƏŞƏN TORPAQLARIN ƏHƏMİYYƏTİ

Məcrə yaxud məcrə terrası çay vadisinin hissəsidir və adətən ardıcıl olaraq yağış sularının altında qalır.

Özünün topoqrafik vəziyyətinə və xüsusi olaraq təbii hadisələrin ardıcıl baş verməsilə əlaqədar olaraq özünəməxsus landşaftları (relyefi, torpağı, bitgi örtüyü, mikroiklimi və b.), ona yaxın olan ərazilərin landşaftları ilə səciyyələnir. Məcrənin görünüşünün formalaşması, məcrədə yığılan suların uzun müddətdə qalması və alluvial proseslərlə (sedimentasiya) yəni hövzənin geomorfoloji quruluşu, çayın məcrəsinin mailliyi (eroziyanın bazisi), suyuğunun iqlim və çay vadisinin yaranma müddəti ilə sıx əlaqəlidir.

Çayların yuxarı vadisi bir qayda olaraq inkişaf etmir – rudimentar məcrədir. Çayın aşağı hissələrində vadi genişləndikcə məcrə daha çox genişlənmə xüsusiyyətlərinə malik olur və bununlada öz quruluşu üzrə müxtəlif görünüşlər yaradır. İnkişaf etmiş məcrələr üçün bir çox qruplar aid edilə bilər: dağılmış-düzənlik, seqmentli - cod yarpaqlı, adalı və deltaı. Bu qruplardan bir çoxu məcrə növlərinə ayrılır.

Müxtəlif çay vadiləri üçün məcrələrinin sahələrinin ölçüləri üzrə daha çox məcrəyanı, mərkəzi və terrasyanı hissələr yayılmışdır.

Məcrə torpaqlarında kənd-təsərrüfat bitgilərindən xüsusilə tərəvəz, texniki, yem və meşə ağacalarının yetişdirilməsi faydalıdır. Məcrələr öz təbii şəraiti üzrə eyni deyildir. Məsələn, bitgiləri, torpaqları, su rejimləri və kənd təsərrüfat bitgiləri yetişdirmək üçün yararlı olmaları və s.

Məcrə torpaqları şumlanarkən asanlıqla əlaqə otları ilə örtülür. Bunun səbəbini su ayırıcı sahələrindən yağıntı suları vasitəsilə gətirilən əlaqə otlarının toxumları ilə izah etmək olar. Məcrələrdə əlaqə otlarına qarşı mübarizə, növbəti əkinin düzgün tədbiq edilməsi və köklü bitgilərin və yem bitgilərinin kvadrat və kvadrat yuva üsulu ilə əkilməsi və s. tədbirlərlə mümkündür. Torpağın şorlaşmasına qarşı mübarizə tədbirlərinin tədbiq

olunması iqtisadi baxımdan səmərəli hesab edilə bilər. Torpaqların şorlaşması müasir dövrlə müqayisədə keçmiş dövrlərdə daha çox olmuşdur. Bununla yanaşı ac qumsal və məcrəkənarı torpaqların külək və su ilə gətirilən qumla örtülməsi mövcuddur. Bu prosesin qarşısının alınması üçün ağac və kol bitgilərinin qorunub saxlanması təbii tədbir kimi zəruri hesab edilməlidir.

Bu və ya digər qurutma tədbirlərinin tətbiq olunması aşağıda göstərilmiş bataqlaşmaların səbəblərindən asılıdır: 1) suyun səviyyəsi aşağı düşdükdən sonra daşqın suların məcrəsinin su axmayan aşağı hissədə saxlanması; 2) çay sularının axmasını çətinləşdirən az mailliyə çay vadisində suyun qarşısını kəsən qurğuların tikilməsi - bənd, balıq ovu üçün çökəklik və s.; 3) onun terrasyanı hissəsində qrunut sularının məcrəyə axıdılması; 4) yüksək səviyyədən məcrəyə axan sular; 5) qədim göllərin lillənməsi, ot basması və tədricən bataqlığa çevirilməsi.

Məcrələrin müxtəlif sahələrindən su götürməsinə baxmayaraq onların bəzən süni suvarılmaya ehtiyacı olur, xüsusilə tərəvəz bitgilərini qeyd etmək olar.

Cənub ərazilərdəki məcrələr müqayisə edildikdə suyun çox olmasına baxmayaraq orada becərilən pambıq, çəltik, meyvə ağacları və s. əlavə süni suvarılmaya ehtiyacı vardır, hansı ki onların inkişafı üçün nəmlik çox tələb olunur. Böyük bəndlərdən aşağıda yerləşən torpaqların bəndlərin yığıb saxladığı suyun hesabına suvarılmasında zəruri haldır.

Məcrə torpaqlarının intensiv mənimsənilməsi, qurudulması, suvarılması və əkinçiliyin tədbiq olunması, çayların nizamlanma tədbirləri tədbiq olunarkən onların nəticələri nəzərə alınmalıdır, ona görəki məcrənin münbitliyini əsaslı sürətdə dəyişdirə bilər.

Məcrə torpaqları özünə məxsus torpaq yaranmasıdır, müasir çay vadiləri ərazilərində adətən hər ildə su altında qalan ətrafi depressiyalarda formalaşır.

Öz xarici əlamətləri, geoloji və hidrogeoloji şəraitlərinə və kimyəvi-fiziki xüsusiyyətlərinə görə

siyyətlərinə və bununla əlaqədar olaraq təsərrüfat əhəmiyyətinə görə müxtəlifdir. Ərazi proseslərilə yanaşı ərazinin fiziki-coğrafi xüsusiyyətlərində məcrə torpaqlarının yaranmasına yağış sularının və gətirdikləri çöküntülərin altında qalması da təsir göstərir.

Təsərrüfat xüsusiyyətləri baxımından mərkəzi dənəvər məcrə torpaqları olduqca qiymətlidir.

XÜLASƏ

Göstərilən meliorativ tədbirlərin müvafiq olaraq ərazilərdə tətbiq olunması bol və keyfiyyətli kənd təsərrüfatı bitgilərinin yetişdirilməsində əhəmiyyəti əvəz edilməzdir.

РЕЗЮМЕ

В статье предусмотрены геоморфология, рельеф, почвенные покрытия рас-

тительного слоя, микроклимат почвы и грунта, почвенная кислотность, почвенные новообразования и ее различные элементы, как например, строение и состав физических, химических и биологических свойств, которые необходимы в строительстве мелиоративно-гидротехнических работ.

ƏDƏBİYYAT

1. A.R.Şərifov, T.C.Rəsulov, M.V.Nurəliyev. Ensiklopedik texniki lüğət. Bakı "Təhsil" NPM, 2009.
2. T.C.Rəsulov, Ç.C.Naciyev və b. Meliorasiya və onun tətbiq sahələri. Ekologiya və su təsərrüfatı elmi-texniki və istehsalat jurnalı. №1, 2010
3. H.Q.Aslanov, Meliorasiya torpaqşünaslığı. Bakı. Elmi nəşriyyat, 1999.